

TÜRKİYE YÜZYILINDA TARIM VE TİCARET POLİTİKASI ÖNERİSİ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarım ve ticaret en genel ifadesi ile bugünkü medeniyetimizin kadim ve stratejik iki temelini oluşturmaktadır. Tarihi arka planı açısından bakıldığında insanlığın yeryüzündeki 150 bin yıllık serüveni, yaklaşık 12 bin yıl önce Mezopotamya'da ortaya çıkan "Tarım Devrimi" ile geri dönülemez bir biçimde değişmiştir. İnsanın diğer canlı türlerini kültüre alarak kendi kontrolü altında ve kendi ihtiyaçları için üretmesi veya çoğaltması insan türünün diğer tüm türlere üstün gelmesinin kaynağı olmuştur. Elde edilen üretim fazlasını karşılıklı değiş-tokuş veya bir değer biçerek el değiştirmesi yani ticarete konu etmesi ise dünyanın farklı bölgelerinde insan toplulukların kaynaşmasını ve tür içi rekabetin yönetilmesine imkân tanımıştır. Bu açıdan bakıldığında tarım sadece bir üretim biçimi değil; mülkiyetin, ticaretin, hukukun, şehirlerin ve en nihayetinde devletin doğuşuna neden olmuştur. Tarım ve ticaret, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen, insanlığın türler arası ve tür içi rekabeti yönetmesi ve varlığını sürdürmesi için vazgeçilmez iki faaliyet alanıdır. **Tarihsel diyalektik açıdan bakıldığında tarım, ticareti doğurmuş, ticaret tarımı beslemiş ve büyümüştür ve bu iki itici unsur medeniyetimizin temellerini oluşturmuştur. Tarım ve tarımsal ürün ticareti dünyanın her yerinde birbirine bağımlı ve birbirini pozitif etkileyen ve insanlık için son derece önemli iki faaliyettir.**

TARIMSAL ÜRETİMİN ÖZGÜNLÜĞÜ

Medeniyetin kurucu unsuru olan tarımsal üretim; bitkilerin, güneş enerjisi ve iyonik seviyedeki elementleri kullanarak organik moleküllere dönüştürmesi ile başlar. Bu seviyedeki yeni oluşum gerçek anlamda tabiatta vuku bulan tek üretimdir. Bu yönüyle bitkiler ışığı ve cansız maddeleri organik yapılara yani canlıya dönüştüren eşsiz biyorafineriler ve gerçek üretim hücreleri olup, hayvansal üretim ise bu organik maddelerin canlı bünyesinde form değiştirmesidir. Gıda, tekstili vb. bir çok imalat sanayi bu birincil üretimden türemiş ve doğası gereği tarımsal birincil üretime bağımlı hale gelmiştir. Diğer taraftan tarım üzerinden başta toprakla kurulan bu üretim ilişkisi, insanın hem canlı hem de cansız varlıklarla kurabileceği en sağlıklı ve en hakiki ilişkidir. Tarımsal üretimin gerçekleştiği toprak ise; tüm madde ve malzemeyi aslına çeviren ikamesi imkânsız bir su ve karbon dönüşüm ortamıdır. Tarımda su ve sulama teknolojileri ise yaşadığımız ekosistemin gücünü, taşıma kapasitesini ve sınırlarını belirler. İnsan, tarımsal

faaliyetler yaparak sadece gıda temin etmez, bu süreç aynı zamanda, doğadaki diğer canlılarla gerçek bir ilişki kurarak kültürden, estetiğe, bilimden teknolojiye kadar uzanan bir çok geniş bir medeniyet inşa eder. **Yani tarımsal üretimi mümkün kılan güneş, bitki, toprak ve su yoksa gerçek anlamda hiçbir üretim ve ürün yoktur, dolayısıyla toplumsal hayatı ve medeniyetimizi mümkün ve sürdürülebilir kılan gıda ve ticarete yoktur.**

TARIMSAL ÜRETİM VE KÜRESEL TİCARET İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Bitkiler, hayvanalar ve mikroorganizmaların bir arada bulunması ve tarımsal üretimi mümkün kılması genel olarak bir bölgenin coğrafik şartlarına ve iklimin durumuna bağlıdır. Her coğrafya ve her iklim görece olarak bazı bitki ve hayvan türlerinin yaşamına daha uygundur. Bu durum, her coğrafyanın belirli tarımsal ürünlerin üretiminde avantajlı olmasına ve bu nedenle belirli ürünlerde üretim fazlasına neden olur. Bu üretim fazlasının ihtiyaç duyulan yerlere vaktinde ve değerinde satılarak ihtiyaç duyulan ama üretilmeyen ürünlerin tedarikinin sağlanması insan toplulukları ve sanayi için son derece önemlidir. Bu nedenle tarımsal üretim, eğer ticaretle taçlandırılmazsa sürdürülebilir olması imkansızdır. İnsanoğlu, coğrafi kısıtlar nedeniyle kendi toprağında yetiştiremediği ihtiyaçlarını, bu imkanlara sahip diğer topluluklardan ticaret yoluyla karşılamayı tarihin çok erken dönemlerinde öğrenmiştir. Günümüzde hiçbir ülke, gerçek anlamda tüm ihtiyaçlarını tek başına yetiştiremez. Bu sebeple tarım ürünleri ticareti küresel gıda güvenliğinin kilit taşı ve küresel ticaretin önemli bir parçasıdır. Yerkürede ticarete konu olan ilk ürünler yağ, hububat ve canlı hayvan türünden tarımsal ürünlerdir. Modern bir mit olan Kendi kendine yeterli ülke demek aslında “savaş esnasında açlıktan kırılmayacak gıda stoğu olan ülke” demektir. **Bilimsel olarak tarım-gıda açısından hiçbir ülke kendi kendine yeterli olamaz. Çünkü hiçbir coğrafya ihtiyaç duyulan tüm ürünleri yeter seviyede üretmeye imkan vermez. Coğrafik, iklimsel ve biyolojik çeşitlilik farklarından dolayı her ülkenin ithal etme ihtiyaç duyduğu ürünler ve fazla ürettiği için ihraç etmek zorunda olduğu ürünler vardır. Coğrafi kısıtlar aşılabilir bile kültürel ve iktisadi nedenlerle durum aynıdır.**

Diğer yandan tarımsal ürün ticareti, sadece ekonomik bir faaliyet değildir. Tohum, damızlık hayvan, yün, pamuk vb. ürünlerin ticareti esnasında gittiği yerde yaşama ve çoğalma imkanı bulan canlılar ve bu canlılarla birlikte yaşayan böcekler ve mikroorganizmalarda taşınmış olur. Bu durum tarımsal ticaret yoluyla yani insan eliyle bir çok canlının yeryüzüne yayılmasına imkan sağlar. Biyoçeşitlilik açısından çoğunlukla faydalı olan bu durum, bitki, hayvan ve insanlara zararlı olan bazı canlılarında bu vesile ile yayılmasına neden olur. Bu sebeple tarımsal

ürün ticareti sırasında; bitki, hayvan, insan ve çevre sağlığını korumak adına çok sıkı tedbirler almak gerekir. Yani tarımsal ürün ticaretinin üretim güvenliğini bozmayacak şekilde düzenlenmesi zorunludur. Bu nedenle tarımsal ürün ticareti ulusal ve uluslararası kurumlarca son derece sıkı şekilde düzenlenmiş bir alandır. Diğer yandan tarımsal ürünler doğaları gereği her şartta depolanamaz ve taşınamazlar. Genel olarak depolama veya muhafaza süreleri de son derece sınırlıdır. Uygun olmayan şartlarda yapılan tarımsal ürün ticareti insan sağlığı için büyük risklere sebep olabilir. Tüm bu riskler özellikle yeni ürünlerde tarımsal ticaretin başlamasını zorlaştırmaktadır. Ancak tarımsal ürün ticareti küresel ticaretteki önemini her zaman korumuştur. Uluslararası kaynaklara göre günümüzdeki tarım ve gıda sektörü dünyadaki genel görünümü şöyle özetlenebilir.

- Dünyanın 105 Trilyon USD ekonomik büyüklüğü içinde tarımın payı **%4,1** civarındadır.
- Dünyada küresel istihdamın halen **%26'sı** tarımda olup, her dört kişiden 1'i tarımda çalışmaktadır. Bu yönüyle halen istihdamın en önemli alanıdır.
- Küresel olarak 35 trilyon USD olan ticaretin **%9'nu** Tarım ürünleri oluşturmaktadır.
- Yani tarımsal ürünler **3 trilyon dolar** ile küresel ekonomideki payının iki katından daha fazla küresel ticarete konu olmaktadır.
- Dünya ticaretinde tarımın payı, 2000 yılında **%6,3** iken 2025'de **%9'a** yükselmiştir; bu da tarımsal ürünlerin küresel ticaretteki payının arttığını göstermektedir.
- Dünya tarım ürünleri ticaretinde soya, mısır, buğday, pirinç, kahve, şeker, yağ başı çekmekte olup, bu ticaret genel olarak yerkürede Kuzeyden Güneye ve Batıdan Doğuya şeklindedir. Palm yağı ve Şeker'de durum bunun tersinedir.
- **Ülkelerin belirli sanayii alanlarında uzmanlaşması, iklim değişikliği ve küresel göçlerden dolayı tarımsal ürün ticareti artma eğiliminde olacaktır.**

Türkiye; Dünyadaki nüfus ve ekonomik büyüklüğünün %1'ine sahip olmakla birlikte geleneksel olarak tarımsal üretimin ve tarımsal ürün ticaretinin merkezinde bulunmuş bir ülkedir. Gerek coğrafik açıdan merkez ülke olması, gerekse biyolojik ve coğrafik çeşitliliği ile gıda kültürü ve gelişen turizm sektörü nedeni ile tarımsal dış ticaret açısından hem ihracat hem de ithalat yönünden büyüme göstermiştir.

- Türkiye yıllık 60-65 milyar USD tarımsal üretimi ile Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun en büyük tarımsal ekonomisidir.
- Türkiye'de tarım-gıda sektörü 40 milyar dolara yaklaşan ihracatı ve 5-10 milyar dolar arası tarımsal dış ticaret fazlası ile ülkemizin net ihracatçı tek sektörüdür.
- Türkiye dünyanın 190 kadar ülkesine 2000 fazla çeşit tarım ürünleri satan dünyanın en başarılı tarımsal ürün ticareti yapan ülkelerinin başında gelmektedir.
- Tarımsal üretim ülkenin GSYİH %5,8 iken Tarımsal ürün ihracatının toplam ihracatı payı %10'dur.
- Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde mısır, soya, yağ ve canlı hayvan gibi üretim için gerekli ham maddeler önemli yer almakta ve bu ithalat gıda sanayi için devam etmek zorundadır.
- Türkiye'nin ihracatında ise yaş ve kuru meyve sebze, un ve unlu mamuller, zeytin yağı, şekerlemeler, balık, tavuk, yumurta ve bal önemli yer tutar ve üretim fazlası ihracat yoluyla değerlendirilir.
- **Türkiye, Dünya ekonominde %1,5, Dünyanın tarımsal üretiminde %2 pay alırken, küresel tarımsal ticaretinde %2,2, Tarım ve Gıda ürünleri ihracatında ise %2,5'lik bir paya sahiptir.**
- **Tüm bu veriler ülkemiz, tarım, sanayi ve turizminin tarımsal dış ticaretle büyüdüğünün ve ithalat-ihracat rakamlarının ekonomimizin büyümesi için önemli olduğunu göstermektedir.**

TARIMSAL ÜRÜN DIŞ TİCARETİ POLİTİKLERİ

Tüm dünyada artan kaynak kullanımı, büyüme baskısı beraberinde doğal kaynaklar üzerinde ve diğer alanlarda sosyal ve ekonomik rekabet üretmektedir. Yönetilemeyen rekabet alanlarında ise güvenlik krizleri ve savaşlar ortaya çıkmaktadır. Tüm dünyada yaygın bir etki gösteren 2007-2008 küresel finans krizi "Finansal Küreselleşme Olgusunu" bozmuş ve güvenli ticarete dayalı finansal istikrarı bozmuştur. 2010 yılında başlayan Arap Baharı olgusu, küresel enerji tedarikinde büyük rol oynayan Ortadoğu'da güvenlik riskleri oluşturmuş ve üretimde önemli rol alan küresel enerji tedarik istikrarını bozmuştur. Ayrıca Rusya'nın 2014 tarihinde Kırım'ı ilhakı ise ABD-NATO askeri gücüne dayalı ve ABD-Rusya askeri gücüne dayalı güvenlik

mimarisinin yıkılmasına sebep olmuştur. İkinci dünya savaşından beri kurulan ekonomik, askeri ve siyasi istihkarın sarsılması küresel ticaret üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuş ve bu durum GIDA MİLLİYETÇİLİĞİ algısını pekitirmiştir. Tüm bu süreçleri takip eden 2020 COVID-19 pandemisi ise lojistik ve fiyat mekanizmalarını bozmuştur. Küresel iklim değişikliğinin hissedilen etkisi nedini ile tarımsal üretimde özellikle hububat ve yağlı tohumlar aleyhine seyreden üretim süreçleri ve bu anılan sepeklerin dışında çok sayıda başka nedenden dolayı yer kürede ARTAN BİR GIDA GÜVENLİĞİ RİSKİ oluşmuştur. Bu riskler son 15 yıl boyunca yer kürede gıda fiyatlarının genel olarak artmasına neden olmuştur. **Tarım ve gıda ürünleri üzerine artan küresel üretim ve ticaret riskleri ülkeleri tarımsal ürün ticaretine daha çok müdahale eder hale getirmiştir. Bu müdahaleler kısa vadede ihracat ev ithalat yasakları uzun vadede ise kota ve gümrük vergileri ile tarife dışı teknik engeller olarak ortaya çıkmıştır. Daha uzun vadeli müdahaleler ise rasyonel olmayan yatırım ve üretim destekleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum üretim maliyetlerini artırdığı, karlılığı azalttığı ve en önemlisi de doğal kaynaklara üzerinde büyük bir baskı ürettiği için uzun vadede sürdürülebilir değildir.**

Konu ile ilgili yapılan detaylı teknik incelemelerde artan risklerin yönetimi için tarımsal ürünlerin ticaretine müdahale etmenin genel fiyatları düşürmek gibi kısa vadeli olumlu yönlerine rağmen uzun vadeli karlılığı azaltmak gibi çok büyük riskleri olduğunu göstermektedir. Tarımsal ticarete tüketiciyi korumak amacıyla yapılan müdahaleler, uzun vadede karlılığı azalttığı için üretime zarar büyük zarar verir. Ayrıca ithalatı azaltmak amacıyla desteklene rasyonel olmayan yatırımlar ülkenin doğal bir üstünlüğün olmadığı alanda desteklerle üretim yapmak mecburiyetinde bırakmaktadır. Yine tüketiciyi korumak maksadıyla yapılan ihracat kısıtlamaları ülkenin rekabet avantajı olan bir alanda ticaretini durdurmakta ve zaman içinde üretimden kaynaklanan üstünlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Diğer yönden tarım ürünleri sanayi malları gibi kısa sürede ve seri üretim şeklinde üretilmediği, satılı ve tüketimi için belirli bir kültürel yakınlığı gerektirdiği için tarım-gıda ürünlerinde herhangi bir piyasaya ihracatçı olarak girmek veya bir orijinden gelen ürünün tüketici nezdinde kabul görmesi çok uzun zaman almaktadır. Başka bir ifadeyle tarım-gıda ürünü satmadan önce hedef pazara önce kültürünüzü satmanız gerekir. Bu nedenle gastronomi ve gıda kültürü günümüzün en etkileyici "yumuşak gücü" dür; örneğin salça kültürü olmayan bir topluma bu ürünü pazarlamak mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında **Türkiye'den dünya pazarlarına tavuk, balık, yumurta, süt, bal, reçel, makarna, çilek, biber, domates, kuru meyve satmak görüldüğünden çok daha zor bir olaydır ve bunu başarmak yıllar alır. Özellikle Japonya, Kore, İngiltere gibi**

kültürel açıdan uzak, gıda hijyeni ile bitki ve insan sağlığı standartları son derece yüksek pazarlara tarımsal ürün satmak bazen on yılları alan büyük bir emek gerektirir. Ancak bu pazarları kaybetmek ise birkaç aylık ihracat kısıtlaması mümkün olur.

Bu açıdan bakıldığında ülkemiz tarımın büyümesinde dış ticaretin çok büyük etkisi vardır. Türkiye özelinde tarımsal dış ticaret, sektörün ayakta kalmasını sağlayan en önemli pazarlama aracıdır. Çünkü bir ürünün ihraç edilmesi üretici fiyatı üzerinde yüksek bir çarpan etkisine sahiptir. Genel olarak bir ürün ihraç diliyorsa üretici fiyatı ikiye katlanır ve iç piyasanın ödemekte zorlandığı yüksek fiyat bu şekilde karşılandığından üretimin devamı saplanır. Özellikle taze meyve ve sebze ile kısa ömürlü tavuk, balık gibi ürünler ihracat imkanı olmadığında üreticiye büyük zarar ettirmektedir. İhracatın mümkün olduğu ürünlerde içerde bir miktar yüksek seyreden ürün fiyatları önce üretimi artırmakta daha sonra ise ihracattan kaynaklı rekabet ve lojistik maliyetleri ile denge noktasına ulaşmaktadır. Yani ihraç edilen her ürün bir süre sonra piyasada yerli tüketicinin alabileceği fiyatta ulaşmaktadır. Zorunlu ve sürekli nedenlere dayalı olmayan ihracat kısıtları zaman içinde bazı ithalat engellerine gerekçe olmaktadır. Dikkatlice incelendiğinde bugün un ve makarna ihracatında lider olabilmemiz için buğday; tavuk ve yumurta sektörümüzün devamlılığı için soya ve mısır ithal etmek zorundayız. Benzer şekilde, yüksek katma değerli meyve ve sebze ihraç edebilmek için gübre ve teknoloji gibi girdilere ihtiyaç duyuyoruz. Ticaretin karşılıklı ve denge halinde olması tüm taraflar için istenen ve arzu edilen bir durumdur.

TARIMSAL ÜRÜNLERİ DAHİLİ TİCARETİ

Tarımsal ürünlerin ihtiyaç duyulan noktada üretilmesi, en düşük maliyetle üretilmesi, en kısa sürede tüketiciye ulaştırılması esastır. Üretimin yanı sıra bu ürünlerin ticaretini ve işlemlerini yapan girişimci, tacir ve sanayicinin varlığı son derece önemlidir. Ancak bu alt yapıların ve ticaretin varlığı kadar bu zincirinin üretimle ilişkisi oldukça önemlidir. Genel olarak “Tarımsal ürünlerin değer zincirinde aşırı el değiştirmesi ve işlenmesi hem fiyat artışına hem de sağlık ve gıda güvenliği risklerine (fire, bozulma vb.) yol açar. **Tarım ürünlerini katma değerli üretmek, kayıp ve israfı engellemek esastır, çok el değiştirerek ve çok işleyerek katma değer katmak yanlıştır. Bu nedenle üretimin doğal risklere göre dağıtılması gerektiği gibi tarımsal ürün ticaretinin ve sanayisinin de uygun tasarımı gereklidir. Özellikle üretim sürecinde rol sahibi olan çiftçinin fiyat oluşumu, ürün işlenmesi, muhafazası ve değer**

zincirinde söz ve sorumluluk sahibi olması sürdürülebilir üretim ve gelir paylaşımı açısından önemlidir.

Türkiye 24 milyon ha tarım alanı ve 3 milyon civarında tarımsal işletmesi ve işletme başına 6 ha civarında arazi varlığı ile Avrupa'nın en küçük işletme ortalamasına sahiptir. Tarım işletmelerimiz Fransa ve Almanya'da ortalama 10 kat, Avrupa Birliği ortalamasından ise ortalama 3 kat daha küçüktür. Son derece küçük olan bu işletmeler tarımsal alanda 15 bin civarında kooperatif, birlik vb. çiftçi örgütünün üyesi olarak faaliyet göstermektedirler. Ancak ülkemizde tüm bu işletme sayısı ve örgüt varlığına rağmen üreticilerin tarım-gıda ürünleri piyasasındaki payı %10-15 arasındadır. Ege bölgesinde süt, kuru meyve ve şeker pancarı ile tütün üretimi hariç tutulursa ülkemizde üreticinin tarımsal ürünlerin fiyat oluşumunda ve ticaretinde nerdeyse bir rolü yoktur. Avrupa birliğinde üretici örgütlerinin tarımsal ürün piyasasındaki payı %50'nin üzerinde olup, bu oran Danimarka'da %90, Hollanda'da %70 seviyesindedir. Bu verilere bakıldığında ülkemizde çiftçinin tarımsal ürünlerin fiyatlanmasında ve ticaretinde nerdeyse söz sahibi olmadığı görülmektedir.

Ülkemizde tarımsal işletmelerin entegre olamaması, artan enerji, işgücü, kimyasal girdi fiyatları, vergilendirme rejimi, tedarik zincirinin karmaşıklığı ile iklim değişikliğinden kaynaklanan riskler sonucu tarımsal ürünlerin üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki makas çok açılmıştır. Genel olarak ülkemizde yaş meyve sebze tüketicinin ödediği fiyat ile üretici aldığı fiyat arasındaki 3 katını bulmaktadır. Yani tarımsal ürünlerin nihai fiyatı üretici fiyatının %300 iken Avrupa'da bu rakam %70 civarındadır. Hatta iyi düzenlenmiş ve örgütlenmiş Hollanda ve Danimarka'da %40 civarındadır. **Diğer bir ifade ile çiftçinin nihai ürün satış fiyatı üzerinden maliyetler hariç aldığı pay ülkemizde %8-10 arasında iken AB bu oran %22-25 arasındadır. Bu durum üretici için son derece riskli olup, yüksek enflasyon şartlarında bazen zararına üretim anlamına gelmektedir.**

DEĞERLENDİRME VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Tarım, doğası gereği sezonsallık, uzun üretim dönemleri ve yüksek biyolojik risklerin varlığında yapılmaktadır. Ülkemizin üretici kültürü, çiftçi profili ve işletme yapısı çiftçilerin tarımsal ürün ticaretinde etkisini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Artan dünya nüfusu, iklim değişikliği ve küresel güvenlik ve ticaret risklerindeki artış tarımsal ürün ticareti üzerindeki baskıyı artırmıştır. Kaynaklar açıkça göstermektedir ki, Türkiye'de tarımın sorunu üretim miktarı değildir. Yıllık **155 milyon tonluk birincil üretim**, dış ticaret fazlası veren yapımız ve

maalesef %35'lere varan israf, üretimin yeterli olduğunun en büyük kanıtıdır. Ayrıca bu ürünler, talep arttıkça sonsuzca üretilebilecek meta değildir; üretimde zorlamaya gitmek doğal kaynakların hızla kirlenmesine ve tükenmesine neden olur. Bu nedenle ülkemizin tarımsal ticaretinin, **kar ve zarar şoklarına karşı dayanıklı** olmak ve üreticiyi üretimde tutmak gibi bir zorunluluğu vardır. Tarımsal ürünlerin depolanması, sanayi ürünlerindeki "stokçuluk" ile karıştırılmamalı, lisanlı depoculuk gibi sistemler, bozulabilir ürünlerin muhafazası ve finansal bir araca dönüşmesi için gerekli ve elzem olduğu bilinmelidir. Tarımsal ticaret, tüm ticaretin kökenidir; bu alan ıslah edilmeden ve ticaret ahlakı ile piyasa düzeni tesis edilmeden diğer sektörlerde tam bir düzelmeye beklemek gerçekçi olmayacaktır. Ülkemizde gıda güvenliğinin temini ve sürdürülebilir tarımsal üretim için tarım ve gıda ürünleri ticaretine yönelik aşağıdaki tedbirlerin alınması önerilmektedir.

- Tarım ve gıda fiyatlarındaki artış veya dengesizliğin kaynağı üretim değil tarımsal ürünlerin ticaretinde yaşanan sıkıntılardır. Geline nokta çiftçi ürettiği halde zarar ediyor, tüketici ise makul fiyata gıdaya erişemiyor.
- Üretici ile tüketici arasındaki makas, ticaretteki yapısal sorunların bir sonucudur.
- Tarımsal örgütlere; sözleşmeli tarımsal üretim ve üyelerinin ürünlerinin alınarak işlenmesi ve satışı konusunda güçlü yetkiler verilmelidir.
- Tarım kooperatifleri “üreticiler tarafından yönetilen” ve “gelirlerini üyeleri ile paylaşılan” modern anlamıyla etkili kooperatifler haline getirilmelidir.
- Üretici birlikleri tarımsal desteklerin şekli, miktarı ve ödeme zamanı ile ilgili söz sahibi olmalı, bu birlikler tacirler ile üreticiler arasında pazarlık gücüne sahip olmalıdır.
- Tarımsal sanayi yatırımlarında birlik ve kooperatifler ile sözleşmeli tacirler ve sanayiciler öncelikli kabul edilmelidir.
- Tarımsal ürünler birer lüks tüketim nesnesi değil, temel ihtiyaç malzemesi kabul edilmeli ve KDV, Rüsum vb. **dolaylı vergi yükü hafifletilmelidir.**
- Hızlı bozulan tarım ürünlerinin üretim noktasından üreticiye ulaştırılmasında kayıt ve izlenebilirlik açısından basit ve işler bir model geliştirilmeli ve ürünlerin tüketiciye en hızlı ve kısa yoldan ulaştırılması sağlanmalıdır.
- Tarımsal ürün ticaretinin esasları yeniden ele alınmalı, aracı sayısı azaltılmalı, birlik, kooperatif, dernek, vakıf vb. kara amacı gütmeyen üretici örgütlerinin ticaretteki gücü artırılmalıdır. Örgütlere toptan ve perakende satış imkanları getirilmelidir.

- **Dönemsel fiyat artışlarından dolayı üretici ve sanayici ile istişare etmeden, teknik sebeplere dayanmak kısa süreli İTHALAT VE İHRACAT YASAKLARI uygulanmamalıdır.**
- **Gıda fiyatlarından dolayı gıdaya erişemeyen nüfusun belirlenerek, sorunun genel gıda fiyatlarını aşağı çekmek yerine ABD'deki gibi bir GIDA YARDIM PROGRAMI ile çözümü üzerinde çalışılabilir.**
- **Hal yasası günün şartlarında güncellenerek tarladan-markete olan zinciri kısaltıcı ve üreticinin bu zincirde korunacağı tedbirler alınmalıdır.**
- **Tarımsal ürün ticaretindeki anlaşmazlıkların hallinde zaman ve değer kaybının önlenmesi ve uzmanlığın öne çıkarılması için TARIM-GIDA TAHKİM sistemin güçlendirilmesi önerilmektedir.**
- **Tarımsal ürün ticaretindeki düzenlemelerin ve kararların ülkenin diplomatik gücünü pekiştirecek şekilde değerlendirilmesi son derece önemlidir.**